

Geliş Tarihi : 26.11.2023
Kabul Tarihi : 02.01.2024

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1396175>

Hünerli, B. (2024). 1902 Tarihli Kiril harfli Kırım Tatarca bir sözlükteki söz varlığı. *HUMANITAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(23), 247-259. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1396175>

1902 TARİHLİ KİRİL HARFLİ KIRIM TATARCA BİR SÖZLÜKTEKİ SÖZ VARLIĞI¹

Bülent HÜNERLİ²

ÖZ

Edebiyat geleneği bakımından Türkiye sahası ile önemli ortaklıkları bulunan Kırım Tatarları, aslında eski bir sözlükçülük geleneğine sahiptir ve süreç içerisinde çok değerli Kırım Tatarca sözlükler yayımlanmışlardır. Bu sözlükler büyük oranda genel amaçlı olduğu gibi terim sözlüklerini de içermektedir. Kırım Tatarlarınca ilk Kırım Tatarca sözlük ve eser olarak Kodeks Kumanicus kabul edilmektedir. 13-14. yüzyıllarda yazılan bu eser Türkoloji çalışmalarının vazgeçilmez kaynaklarından biridir. Daha sonraki yıllarda da değerli Kırım-Tatarca sözlükler hazırlanmıştır. 19. yüzyılın sonlarına doğru ise Kısa Rusça-Tatarca Sözlük (Kırım Ağzı) adlı bir eser daha basılmıştır. Bu sözlük özellikle Kırım'a gelen Rus turistler ve Kırım Tatarca'yı iyi bilmeyen yerli halk için yazılmıştır. Eserin giriş kısmında sözlük hakkında çeşitli bilgiler verilmiştir. Sözlükteki kelimelerin yaklaşık 2/3'ü konuşma dilinde kullanılan kelimelerden oluşmaktadır. Sözlük kısmının dışında Kırım Tatarca başlıca gramer kurallarına ve kalıp ifadeler-cümlelere de yer verilmiştir. Bu sözlükte Kırım Tatarca kelimeler, Kiril alfabesiyle yazılmıştır. Kırım Tatarlar arasında Arap alfabesinin kullanıldığı bir dönemde Kiril harfli böyle bir eserin basılması son derece dikkat çekicidir. Bununla beraber Kırım Tatarca kelimelerin Kiril alfabesiyle yazılması, Kırım Tatarcadaki bazı sesleri ifade etme konusunda zorlayıcı olmuştur. Sözlük nihayetinde bir "rehber sözlük" niteliğini taşımaktadır. Çalışmada, söz konusu sözlük tanıtılmış ve söz varlığı açısından incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kırım Tatar, Sözlük, Söz varlığı, Kiril alfabesi

¹ Bu yazı, 21-22 Kasım 2023 tarihleri arasında online formatta düzenlenen "Türkiye-Ukraine: Language, Cultura, History" adlı sempozyumda sunulan özet bildirinin genişletilmiş şeklidir.

² Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, hbulent80@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-5668-3942>

Date Received : 26.11.2023

Date Accepted : 02.01.2024

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1396175>

Hünerli, B. (2024). Vocabulary in a Crimean Tatar dictionary with Cyrillic letters dated 1902. *HUMANITAS - Journal of Social Sciences*, 12(23), 247-259. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1396175>

VOCABULARY IN A CRIMEAN TATAR DICTIONARY WITH CYRILLIC LETTERS DATED 1902³

Bülent HÜNERLİ⁴

ABSTRACT

The Crimean Tatars, who have important commonalities with the Turkish region in terms of literary tradition, actually have an old tradition of lexicography and very valuable Crimean Tatar dictionaries have been published in the process. These dictionaries are mostly general in nature and also include glossaries of terms. Codex Kumanicus is accepted by Crimean Tatars as the first Crimean Tatar dictionary and work. Written in the 13-14th centuries, this work is one of the indispensable sources of Turkological studies. In the following years, valuable Crimean-Tatar dictionaries were prepared. Towards the end of the 19th century, another work titled Short Russian-Tatar Dictionary (Crimean dialect) was published. This dictionary was written especially for Russian tourists visiting Crimea and locals who did not know Crimean Tatar well. In the introduction of the work, various information about the dictionary is given: Approximately 2/3 of the words in the dictionary are composed of words used in spoken language. Apart from the dictionary, the main grammatical rules and phrases and sentences in Crimean Tatar are also included. In this dictionary Crimean Tatar words are written in Cyrillic alphabet. At a time when the Arabic alphabet was used among the Crimean Tatars, the publication of such a work in Cyrillic is very remarkable. However, the Cyrillic alphabet of Crimean Tatar words has made it difficult to express some sounds in Crimean Tatar language. In the end, the dictionary is a "guide dictionary". In our study, we will introduce this dictionary and examine it in terms of vocabulary.

Keywords: Crimean Tatar, Dictionary, Vocabulary, Cyrillic alphabet

³ This article is an extended version of the abstract presented at the online symposium "Turkey-Ukraine: Language, Culture, History" held in online format between 21-22 November 2023.

⁴ Associate Professor, Kirklareli University, Faculty of Arts and Sciences, hbulent80@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-5668-3942>

Giriş

Kırım Yarımadası, tarih boyunca pek çok topluluğa mesken olmuş, bulunduğu konum itibarıyla bir çekim merkezi dönüşmüş son derece stratejik bir toprak parçasıdır. Bu yarımada hâlihazırda yaşayan Kırım Tatar, Karay, Kırımçak gibi Türk kökenli topluluklar bulunmaktadır. Fakat bu Türk gruplarının nüfusları son yıllarda iyice azalmaya yüz tutmuştur. Özellikle 2014 yılında Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesiyle başlayan bu süreç başta Kırım Tatarlar olmak üzere diğer halklarını da çok ciddi bir biçimde etkilemiştir. Öyle ki baskı altına alınan Kırım Tatar nüfus sürekli takip altında bulunmaktadır. Bununla beraber son dönemde Kırım Tatarlarla ve diğer Türk grupları ile ilgili önemli bir gelişme yaşanmıştır. Ukrayna hükümeti, Kırım Tatarların da dâhil olduğu Ukrayna'nın Yerli Halkları yasa tasarısını gündeme getirmiş ve yapılan oylamada 345 milletvekilinin 325'i evet oyu vermesiyle kanun yasalaşmıştır. Ukrayna Devlet Başkanı Volodimir Zelenskiy'in 01.07.2021 tarihli ve 1616-IX sayılı belgeyi⁵ imzasıyla da yürürlüğe girmiştir. Buna göre Kırım-Tatarları (yine Karaylar ve Kırımçaklar da) belli haklar elde etmişlerdir. Buna göre; 1. Kırım Tatar, Karaim ve Kırımçak halkları Ukrayna'nın yerli halkı olarak tanınacak. 2. Yerli halkların asimilasyon, etnik kökenlerinin, kültürel değerlerinin yok edilmesi, zorla yerlerinden edilmeleri ve tahliye durumlarına karşı hakları garanti altına alınacak. 3. Ukrayna'nın yerli halklarının kültür, eğitim, dil ve bilgi edinme hakları garanti altında olacak. 4. Yerli halklar kendi eğitim kurumlarını oluşturabilecek ya da diğer eğitim kurumları ile dillerinin, tarihlerinin, kültürlerinin öğretilmesi amacıyla iş birliği yapabilecek. 5. Ukrayna'nın yerli halkları, kendilerini temsil eden organları aracılığıyla kendi medya kuruluşlarını kurma hakkına sahip olabilecek⁶.

Kırım'daki Müslüman yerli halkın konuştuğu dile Kırım Tatarcası denmektedir. Kırım Tatarcası, Türk dilinin lehçe sınıflandırmasında Kıpçak grubuna dâhil edilmektedir (Yüksel, 2007). Kırım dışındaki bazı yerlerde (Romanya, Bulgaristan, Türkiye ve Özbekistan) de Kırım Tatarcası konuşulmaktadır. Aslında bu Türk lehçesi, kelime kadrosu ve ses özellikleri bakımından Oğuz grubundan daha doğru ifade ile Türkiye Türkçesinden etkilenmiştir. Yazı dili, Kıpçak ve Oğuz esaslı ağızlar arasında bir geçiş teşkil etmekle beraber Kıpçak özellikler ağır basmaktadır (Özkan, 2017). Doerfer'e (1995) göre Kırım Tatarcası şu diyaleklerden oluşur:

1. Kırım Osmanlıcası: Güney kıyısında bir Mariupol'da olmak üzere beş diyalekt.
2. Merkez Kırım Türkçesi: a. Kuzey Merkez Kırım Türkçesi: Merkezi Bahçesaray b. Güney Merkez Kırım Türkçesi: Kırım Osmanlıcasının temas bölgesinde konuşulur ve Kuzey Merkez Kırım Türkçesinden Kırım Osmanlıcasına bir geçiştir c. Doğu Merkez Kırım Türkçesi: Feodosiya Kırım Tatarcasından Kırım Osmanlıcasına bir geçiştir.
3. Kırım Tatarcası: Kırım Yarımadasının kuzeybatısında ve doğusunda.
4. Kırım Nogaycası: Kuzeydoğu yani Perekop yöresinde.
5. Dobruca Tatarcası: Köstence'nin güney kısmında.
6. Dobruca Nogaycası: Köstence'nin kuzey kısmında.

Kırım Tatar Türkçesinin yazı dilini Merkez diyalekti oluşturmaktadır. Bu ağız köken olarak Güney Karadeniz kıyılarındaki Kuman ve ona yakın kabile dillerine bağlıdır. Daha sonraki dönemlerde bu ağza Kuzey ve Kuzeydoğu Karadeniz kıyılarındaki merkezi ağızlar ve Nogay ağızları da eklenmiştir. (Sevortyan, 2008)

⁵ <https://www.president.gov.ua/ru/news/prezident-pidpisav-zakon-pro-korinni-narodi-ukrayini-69677>, (erişim: 19.10.2021)

⁶ <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ukrayna-da-kirim-tatar-turkleri-yerli-halk-statusune-kavustu/2291624>, (erişim: 19.10.2021)

Kırım Tatarcasının bilinen en eski eseri olarak Kodeks Kumanicus⁷ verilmektedir. Bunun yanında “İslam Geray’ın Polonya’ya Yaptığı Seferi Anlatan” adını taşıyan Can Muhammed’in 17. yüzyılda yazdığı eser, Seit Muhammet Riza’nın 18. yüzyılda yazılan “Essebu’s-Seyyar” (Yedi Gezegen) adlı kitabı ve El-Muhit-ul Burhani’nin “Kanıtlar Okyanusu” adlı çalışması ilk Kırım Tatarca eserler arasında yer alır. Bu eserlerin hepsinde Osmanlı Türkçesinin etkisi görülmektedir. Kırım Tatarlarının yazı dili sonraki dönemlerde de homojen olamamış ve bu durum Ekim devriminden 10 yıl sonraya kadar devam etmiştir. 30’lu yılların ortalarına doğru yazı dilinin diyalekt temelleri belirlenmiştir. Sonrasında Kırım Tatarları, Kiril alfabesine geçmişlerdir (Sevortyan, 2008).

Bu aşamada Kırım Tatar sözlükçülüğüne de değinmek gerekir. Tarihî Kırım Tatar sözlükçülüğü hakkında bize en detaylı bilgiyi İsmail Asanoğlu Kerim’in hazırlamış olduğu *Kırımtatar Tilinen Bağlı Leksikografik Çalışmaların Tarihçesi* (1292-1916) adlı eserde bulmak mümkündür. Yazara göre Kırım Tatar sözlüklerinin kronolojik sıralaması şu şekildedir: 1. Kodeks Kumanikus 2. Asıridin Hayyan’ın Kırımca Lugatları 3. Nikolas Vitsen’in 1692 yılında yayımlanan Kırım Tatarca-Flemenkçe Lugatı 4. Köppen’in “Tatarica” adlı Kırım Tatarca El yazma Lugatı 5. Kırım-Hovacanın Kırım Tatarca Rusça Lugatı 6. L. Lazarev’in Osmanlıca-Kırım Tatarca Lugatı 7. V. H. Kondaraki’nin Kırım Tatarca Lugatı 8. Lazar Budagov’un Türkçe-Tatarca Lugatı 9. Abdurefi Bodaninskiy’in Okuma Elifbesi ve Lugatı 10. Gaspirinskiy’in Muharrirliğinde çıkan Kırım Tatarca bir Lugat 11. Osman Zaatov’un Rusça-Kırım Tatarca Lugatı 12. Bilâl Terlekçi’nin Kırım Tatarca El yazma Lugatı (Kerim, 2016).

Kısa Rusça-Tatarca Sözlük Hakkında

İlk baskısı 1888 yılına tesadüf eden eser, gördüğü ilgiden ötürü 29 baskı yapmıştır. Eserin son baskısı 1925 yılına aittir (Kerim, 2016). Çalışmada sözlüğün 1902 tarihli 8.baskısı esas alınmıştır. Eser, Grigoriy Moskvich tarafından basılmıştır.

İlk ve son kapak dahil toplamda 34 sayfalık sözlük Kırım’a gelen Rus turistler için hazırlamıştır. 20 kuruş (Kapeyek) olan eser Odesa’da basılmıştır. Eser çift sütun olarak Rus alfabetik sistemine göre hazırlanmıştır. Rusça madde başından sonra Kiril harfli Kırım Tatarca açıklaması verilmiştir. Madde başlarının bazılarında ise sözcüğün cümle içindeki kullanımı gösterilmiştir. Sözlüğün 20.

⁷ Kırım haber ajansı QHA, 22.02.2023 tarihindeki internet sayfasında Kırım Tatarcası ilk eser (sözlük) ve buna bağlı bir durum olarak şu bilgilere yer veriyor:

2022-2032 Kırım Tatar dilinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması stratejisi çerçevesinde, Ukrayna’da kaydedilecek olan Kırım Tatar Dili ve Edebiyatı Günü için tarih seçildi. Ukrayna’nın 2022-2032 Kırım Tatar dilinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması stratejisi çerçevesinde, ülkede kaydedilecek olan Kırım Tatar Dili ve Edebiyatı Günü için tarih belirlendi. Kırım Tatar Dili ve Edebiyatı Günü için seçilen tarih 11 Temmuz oldu. 11 Temmuz 1303 tarihi Kırım Tatar dilinin en eski anıtı olarak kabul edilen Codex Cumanicus’un (Kodeks Kumanikus) ilk sayfasında yer alıyor. Kırım Tatar dilinin temelini oluşturan Kuman dilini konu alan Ortaçağ çalışmaları ve metinlerin derlendiği eser olan Codex Cumanicus’ta o dönemde Kırım’da yaşayan Kırım Tatarları dâhil olmak üzere Türk halklarının dili ve folkloru kaydedildi.

HERKES AYNI TARİH KONUSUNDA HEMFİKİR OLDU

Kırım Haber Ajansına açıklama yapan Ukrayna’nın Arap ve Müslüman Devletlerle Etkileşiminden Sorumlu İstişare Kurulu Sekreteri Snaver Seythalil, 2022-2032 Kırım Tatar dilinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması stratejisi çerçevesinde Kırım Tatar Milli Meclisinin (KTMM), Ukrayna’da Kırım Tatar Dili ve Edebiyatı Günü’nün belirlenmesi ile ilgili Kırım Tatar bilim adamları ile istişareler gerçekleştirildiğini daha sonra bu konunun kamuya açık olarak tartışıldığını ifade etti. Seythalil: *Herkes Codex Cumanicus’un oluşturulma tarihi olarak kabul edilen 11 Temmuz 1303 tarihinde hemfikir kaldı. Şu an Ukrayna Kültür ve Enformasyon Politikası Bakanlığı tüm formaliteleri bitirdi ve Bakanlar Kuruluna, 11 Temmuz’un Ukrayna’da Kırım Tatar Dili ve Edebiyatı Günü olarak kaydedilmesi ile ilgili karar tasarımsını sundu. Bakanlar Kurulu’nda karar tasarımsına ilişkin bir itiraz olmadı. Belge onaylanır onaylanmaz Cumhurbaşkanlığı Ofisine gönderilecek. Karar tasarımsının 26 Şubat veya 18 Mart’ta imzalanmasını bekliyoruz*, dedi. (<https://www.qha.com.tr/kirim/ukrayna-da-kirim-tatar-dili-ve-edebiyati-gunu-icin-tarih-belli-oldu-468123>)

sayfasında günlük konuşma kalıplarına yer verilmiştir. 21. sayfadan itibaren ise Kırım Tatarca gramer kuralları ve bunlara dair örnekler anlatılmıştır. Bu gramer kuralları içinde hâl ekleri, çoğul ekleri, sıfatlar, zamirler, fiiller bulunmaktadır.

Bu sözlüğü, *Kırım Dağları* kulübünün üyeleri olan Prof. S.M. Tanatar, R.A. Prendel, A. L. Berte-Delegard hazırlanırken eserin editörlük işlerini İsmail Gaspıralı yapmıştır. Yayınevinden başlığı ile verilen kısımda; sözlükteki problemler ve eksiklikler yayıncılar tarafından kabul edilmiş ve sonraki baskılarında bunun düzeltilmesi hususunda gereğinin yapılacağı da belirtilmiştir (Tanatar vd, 1902).

Sözlükle ilgili en önemli noktalardan biri Kırım-Tatarca sözcüklerin Arap alfabesi ile verilmeyip Kiril alfabesiyle gösterilmesidir. Bilindiği üzere Kırım Tatarları 1928'e kadar Arap alfabesini, 1928-1938 yılları arasında Latin alfabesini, 1938 yılından itibaren de Kiril alfabesini kullanmışlardır (Sevortyan, 2008). Günümüzde ise hem Latin hem Kiril alfabesi kullanılmaktadır. 1902 tarihli bu sözlük ise, Kırım Tatarcasının Arap alfabesi dışında farklı bir alfabe ile yazıldığı ilk örneklerdendir.

Sözlükle ilgili daha ayrıntılı bilgi ön sözünde verilmiştir:

Elimizdeki Tatar dilinin kısa sözlüğünün amacı; bölgeyi seyahat edenlere Tatarca'yı açıklamaktır. Aynı zamanda bölgedeki Rus dilini hiç bilmeyen ve tam konuşamayan yerli halk için de bir kaynak niteliğindedir. Elimizdeki bu sözlükte, Kırım'a yapılan seyahatlerde kullanılacak en gerekli sözcükler ve günlük konuşma dilinde sık kullanılan kelimeler yer almıştır. Kelimelerin sayısı yaklaşık 800'ü bulmaktadır. Bu kelimelerin yaklaşık 2/3'ü konuşma dilinde kullanılan kelimelerden meydana getirilmiştir. Bu kelimelerin dışında sözlüğün son kısmında başlıca gramer kurallarına da yer verilmiştir. Bu sayede bölgeye gidenlere gramer kurallarıyla birlikte kendi cümlelerini kurabilme imkânı yaratılmıştır. Bu sözlükte Tatarca kelimeler Rus alfabesiyle yazılmıştır. Tatarca kelimelerin Rus alfabesiyle yazılması, Tatarcadaki bazı sesleri ifade etme konusunda zorlayıcı olmuştur. Dahası, sözlük hazırlanırken, Kırım Tatarlarının edebî bir dilinin olmaması ve farklı diyalektlerinin (Kuzey, Orta, Güney) olması bu diyalektlerden hangisinin daha doğru sayılacağı hususunda bizi sıkıntıya sokmuştur. Bu sözlük, en azından bölgeye giden kişiler için hiç Rusça bilmeyen Tatarlarla iletişime geçmeleri için imkân sağlayacaktır

Bundan sonraki kısımda Kırım Tatarca sözlükteki söz varlığı gösterilecektir. Kırım Tatarca sözcüklerin yanına Türkiye Türkçesindeki anlamları verilmiştir.

Sözlükteki Söz Varlığı

a. Sayılar

altı	altı	dokuzinci	dokuzuncu
altıncı	altıncı	dört	dört
altı-yüz	altı yüz	dörtüncü	dördüncü
altmış	altmış	dört-yüz	dört yüz
altmış-bir	altmış bir	edi	yedi
beş	beş	edinci	yedinci
beş yüz	beş yüz	edi-yüz	yedi yüz
beşinci	beşinci	edmiş	yetmiş
biñ	bin	eki	iki
bir-kere	bir kere	eki yüz	iki yüz
dokuz	dokuz	ekinci	ikinci

ekirmi, ıgrımı	yirmi
elinci	ellinci
elli	elli
hırh	kırk
hırhıncı	kırkıncı
ıgrımı uc	yirmi üç
ıgrımçı	yirminci
ıgrımı bir	yirmi bir
ıgrımı eki	yirmi iki
on-edı	on yedi
onsekızenci	on sekizinci
on beş	on beş
on beşenci	on beşinci
on birinci	on birinci
on dört	on dört
on eki	on iki
on ikinci	on ikinci

b. Akrabalık İsimleri

adam	adam
ana	anne
bala	çocuk
bey	bey
dost	dost
erkek	erkek

c. İnsan Vücutu

ayah	ayak
baş (sob, golova)	baş, kafa
baş	baş, kafa
bogaz	boğaz
boiņ	boyun
burun	burun
göz	göz
haşler	kaş
hulah	kulak
köks	göğüs
kursah	karın, kursak
manlay	alın
mıyık	bıyık

d. Duyular

aç	aç
açlıh	açlık
agrı	acı
eşitmek	işitmek

e. Renkler

al	al
beyaz, ak	beyaz
hırmızı, kızıl	kırmızı, kızıl
kızıl	kızıl

f. Yer – Yön Adları

on üç	on üç
onbir	on bir
on-sekız	on sekiz
otuz	otuz
otuz-bir	otuz bir
otuz-eki	otuz iki
otuzinci	otuzuncu
sekız	sekiz
sekızenci	sekizinci
sekızıyuz	sekiz yüz
seksen	seksen
sifteki	birinci
uç	üç
uçıncı	üçüncü
uç-yuz	üç yüz

hardaş	kardeş
harı, haşın	karı
hart-harı	yaşlı kadın
nisanı-kuyuv	damat
tiyze, tata	teyze

miy	beyin
olaņ	oğlan
olurmah	idrar
parmah	parmak
saç	saç
sahal	sakal
teri	deri, kürk
tırnah	tırnak
tış	diş
tız	diz
yanah	yanak
yuz	yüz, çehre

korkmak	korkmak
susamaķ	susamak
toh	tok
yanmaķ	yanmak

mavu, köķ	mavi, gök
sarı	sarı
yeşil	yeşil

altındaki	altındaki
artındaki	arkadaki
astenda	altında
atlanıñ	yukarısı
bundan	bundan
dogrudan	doğrudan
harşıda	karşıda
keninge	enine
kuñ-doguşu	doğu
nerede / kayda	nerede
nereden	nereden

g. Meslekler

berber	berber
ekim	hekim, doktor
ergat	hizmetkar
furunci	fırıncı

h. Zaman

ahşam	akşam
angi saat, haç saat	kaç saat
baar	ilkbahar
bayram	bayram
bazar ertesi	pazartesi
bazargun	pazar günü
cuma	cuma
cuma ertesi	cumartesi
çerşambe	çarşamba
çoh, beğ	çok
dun	dün
dun sabahtan	dün sabahtan
erte	erken
gece	gece
hış	kış
hışta	kışta

ı. Hayvanlar

at	at
aygır	aygır
ayu	ayı
ayvan	hayvan
baha	kurbağa
bal hurt	bal arısı
balıq	balık
bit	bit
çervyaq-hurt	tırtıl
çibiñ	sinek
çipçe	civciv, piliç
deve	deve
domuz	domuz
harınca, çubıñ	sivrisinek
harişır, böri	kurt
hatır	katır
horoz	horoz

ondañ	ondan
saz	batak, sazak
songa	sola
sonu	sonu
ust	üst
ustunde	üstünde
usutundan	üzerinden, üstünden
uzaq	uzak
yokarı	yukarı
yuharisında	yukarisında

hırsız	hırsız
tuvarci, coban	1. hayvan yetiştiricisi 2. sığırtmaç, çoban

keç	geç
kuñ doğuşu	gün doğuşu
perşembe	perşembe
saat	saat
saba	sabah
sabahtan	sabahtan
salı	Salı
sora, sonra	sonra
ule	öğle
ule yemek	öğle yemeği
vahıñ	vakit
yarım saat	yarım saat
yarım-yıl	yarı yıl
yarın sabahtan	yarın sabahtan
yarın	yarın
yaz	yaz

hoy, hozu	koyun
hoyun	koyun
huş	kuş
işek	eşek
karaca	karaca
karaca	karaca (vahşi keçi)
kara-guş	kartal
karga	karga
kaz	kaz
kedı, mışıl, meçi	kedı
kerbetiñ	kene
kiiñ domuz	yaban domuzu
kobelek	kelebek
korel	hindi (erkek hindi)
kögırçın	güvercin
köpek	köpek
oguz	öküz

örümcek	örümcek
pire	pire
sıçan	sıçan
sığın	geyik
sığır	sığır
tahta-bit	tahta kurusu

tauç	tavuk
tilki	tilki
torgay	serçe
turna	turna
yuçatı	yük taşıyan at

3.i. Besinler

arpa	arpa
badem	badem
bal	bal
buzov-eti	buzacağı eti
ceviz	ceviz
cilap	yulaf
domuz et	domuz eti
et	et
funduh	findık
havaltı	kahvaltı
hay-eti	koyun eti
kastane	kestane
kastane	kestane
katık	kefir
kavurma, kebab	kavurma
kıyar	salatalık
koyyagi	köy yağı

mav, yağ	yağ
nohut	nohut
otmek, ekmek	ekmek
peynir	peynir
piring	pirinç
piva	bira
rahi	vodka, rakı
sarap	şarap
sarmusah	sarımsak
sıcak su	sıcak su
su	su
suuk su	soğuk su
suyu	meyve suyu
şeker	şeker
tütün	tütün
yağ	yağ
yemiş	yemiş

j. Meyveler

armut	armut
ayva	ayva
elma, alma	elma ağacı
ereç	erik
harbuz	karpuz
kavun	kavun

kirez	kiraz
portakal	portakal
şeftale	şeftali
yüzum	üzüm
zerdale	kayısı

k. Sebze-Bitki

bulah, tarmak	dal
hapusta	lahana
karaagac	kara ağaç
kartop	patates

mantar	mantar
semiz	semiz
soğan	soğan
trup	turp

l. Eylemler, Hareketler, Hisler

açmah	açmak
adalmah	ifade etmek
adamah	adamak
adaşmah	şaşırmak, kaybolmak
akmaç	akmak
aldamah	aldatmak
almah	almak
almah	almak
anlamaç	anlamak
arkadaş olmaç, beraber gitmek	arkadaş olmak
aşikmaç	acele etmek

avlanmah, avga çıkmak	ava çıkmak
bahmah	bakmak
bekle	bekle
beklemek	beklemek
beklemek, tohtamah	beklemek
beni aldadılar	beni aldattılar
beslemek	beslemek
boyamah	boyamak
çağirmah	çağırarak
çağirmah	çağırarak
çalmaç, çuvurmak	koşmak
çalmak, çuvurmal	çalmak

çekmek	çekmek
çezmeh	çözmek
çıgarmah	çıkarmak
çikmağ	çıkmağ
değişmek	değişmek
egerlemek	eğerlemek
eşitmek	işitmek
evlenmek	evlenmek
gece yatmah	gece yatmak
geçmek	geçmek
girdamah	şarkı söylemek
göstermek	göstermek
götirmek, alıñ gidmek	götürmek
haybetmek	kaybetmek
haynatmah, pişirmek	kaynatmak, pişirmek
hoyb idmek, coymağ	yitirmek, kaybetmek
içmek	içmek
istemeh	istemek
istemek	istemek
kalmağ	kalmak
kavurmah	kavurmak
keçikmek	gecikmek
kesmek	kesmek
ketınız	gidiniz
ketirmek	getirmek
laf idmek	laf etmek, konuşmak
nallamağ	nallamak
oldurmek	öldürmek
olmek	ölmek
oturmah	oturmak
paralari bozmak	para bozmak
pşermek	pişirmek
raatlanmah	rahat etmek, dinlenmek
satıñ almah	satın almak
satmah	satmak
satun almah	satın almak
sekirtmek	sallamak
sevmeğ	sevmek

m. Nesnelere

ahça, para	para
akçe	ökçe
anahtar	anahtar
ayakkabı	ayakkabı
ayne	ayna
azbar	avlu
balta	balta
bardah	bardak
barut	barut
bıhçı	testere
boya	boya
bulah, tarmah	dal
bulaşık	bulaşık
cam	cam

sındirmağ	kırmak
sökmek	sökmek
sövlmeh	söylemek
suret yazmah	çizmek
susamağ	susamak
suvarmah	sulamak, su vermek
tanımah	tanımak
tapmak, bulmak	bulmak
tışlemek	dışlemek
tohta!	bekle!
tohtamah	beklemek
traş olmah	traş olmak
tufeğ atmah	ateş etmek
tutmah	tutmak
tutmah/kirailen	tutmak (ev)
tutuñ içmek	sigara içmek
unutmah	unutmak

unutmamak, esinde dudmağ

	unutmamak, aklında
	tutmak
vermek	vermek
yahmah	yakmak
yalvarmah	yalvarmak
yanmağ	yanmak
yaşmah	yaşamak
yatmah	yatmak
yazmah	yazmak
yekmek	koşmak
yigilmağ	yıkılmak
yolcu olmağ	yolcu olmak
yoldamağ	yüzmek
yollamah	yollamak
yorulmah, boldurmah	yorulmak
yuhlamah	uyumak
yumunmağ	yıkanmak
yurmek	yürümek
yurtmah	yırtmak
yurumek, getmek	yürümek, gitmek

cep	cep
çalğı	çalğı
çamaşır	çamaşır
çanah	çanak
çan	çan
çekuç	çekik
çeşme	çeşme
çiçek	çiçek
çizma	çizme, bot
çorap	çorap
çua-çoga	çuva bezi
degermen	değirmen
devet	divit
duvar	duvar

eberşinli	ipek
eger	eyer
etikçe	ayakkabı
ev	ev, daire,
fener	fener
filican	fincan
gecelik	gecelik
gemi	gemi
gine	iğne
giy, yip	ip, iplik
gözlük	gözlük
gözlük	gözlük
halıç	kılıç
hanat	kanat
hapu	kapı
harandaş	kurşun kalem
haşh	kaşık
have-yubruk	cezve
hayış	kayış
humañ	el, yüz yıkama kabı
huşak	kuşak
ilaç	ilaç
iştan	pantolon
kadeh	kadeh
kalem	kalem
kayk, kayık	sandal
kazañ	kazan
kemiğ, sueğ	kemik
kese	kese
keten	keten
kiat	kağıt
kilim	halı
kilit	kilit
kök	kök
kölegelik	şemsiye
kölmek	gömlek
kulte	demet
kureğ	kürek
kuşak	kemer
leğen	leğen
lulue, çubuk	çubuk, körpe dal
mahas	makas
mektub	mektup
merdven	merdiven
mıh	çivi, mıh
mıltıh	mermi
mıltık	saçma(tüfek)
minare	minare
mötëy, çapçak	fiçı, varil
munyuz	boynuz
murakeb	mürekkep
oduñ, ağaç	odun, ağaç

ot	ot
paçta	pasta
pamuh	pamuk
papiros	paperüs
para	para
pencere	pencere
piçah	bıçak
piçeñ	kuru ot, otluk; biçilip kurutulmuş, hayvan yemi, ot
rubu	giysi
rubu	giysi
saat	saat
sabun	sabun
sadıh	sandık
samovar	semaver
silah	silah
sizgırmağ	düdük
soba	soba
sofa, sed	sofa, kanepè
sofra	sofra
spiçka, serniğ	kibrit çöpü
stakañ, hade	bardak, kadeh
suluğ	suluk
şekerlik	şekerlik
şemdañ	şamdan
tan	kürk
tarah	tarak
tayah	değnek
telegraf	telgraf
teri	1. deri 2. kürk
toplu-gine	çengelli iğne
torpak	toprak
toşek	döşek
toz	toz
töbe	çatı
trahtır	traktör
tufek	tüfek
tutun	tütün
tuy	tüy
urluh	tohum
ustura	ustura
yaprah	yaprak
yastıh	yastık
yavluk	başörtü; mendil
yorgañ	yorgan
yugeñ	dizgin
yuñ	yün
yuzbez	havlu
yüzük, galha	yüzük
zungu	üzengi

n. Evren, Dünya

ateş	ateş
ay	ay
aylı keçe	aylı gece
barañ	kasırğa
bulut	bulut
buz	buz
çöl	çöl
dağ	dağ
deniz	deniz
dere	dere
duniya	dünya
dunya	dünya

har	kar
kaya	kaya
kök	gök
kum	kum
kum-taş	kumtaşı
kuneş	güneş
kurcaha keteñ caygañ	gökkuşağı
tuz yer	düz yer
uzeñ	nehir
yer	yer
yöñ	yel
yulduz	yıldız

o. Mekân, Yer

arañ-merek	ahır
aşhana	mutfak
bahça	bahçe
bostañ	sebze bahçesi
hoba	in
kilse	kilise
koy	köy

magaz	bodrum, mahzen
mecit, caley	cami
skemne	iskemle
stantsiya	istasyon, durak
şeer	şehir, kent
uzen baş	nehirin çıkış yeri

ö. Madenler

altıñ	altın
demir	demir
gumuş	gümüş
komur	kömür
kumuş	gümüş

kureç	kireç
kureçtaş	kireç taşı
maden	maden
taş	taş
yerkomur	taş kömürü

p. Sıfatlar, İsimler

ağır	ağır
agu	acı
arıh	kuru
aydınlıh	aydınlık
aynıcı, yalancı	sahtekar, dolandırıcı
bahtsız	bahtsız
bahtsızlıh	bahtsızlık
dogru	doğru
dolu	dolu
eho	ses
halın	kalın
haranlıh	karanlık
hart	kart, yaşlı
hart	yaşlı
hattı	katı, sert
hızayahlı	kadın
huvetiz	kuvvetsiz
huvetli	kuvvetli
ince	ince
keç	geç

keninge	enine
olmuş	ölmüş
orta	orta
pışkañ	olgun, olmuş
pışkeñ	pişmiş
rızlı	dürüst
sıcah	sıcak
sılah, çiy	çiğ
sizgırıq	ıslık
sora, sonra	sonra
suruca	rehber
tar	dar
tatlı	tatlı
taze	taze
toh	tok
tuzlı	tuzlu
ulefe	ödenen şey
yarım	yarım
yavaş	yavaş
yuñ	yün

Sonuç

Çalışmamız, 1902 yılında basılmış “*Kratkiy Russko-Tatarskiy Slovar (Krimskoje Nareçije)*” (Kısa Rusça-Tatarca Sözlük-Kırım Ağzı) temelinde oluşturulmuştur. Sözlükteki söz varlığının tematik bir incelemesi yapılmıştır. Sözlük, günlük konuşmalarda geçen kelimelerden oluştuğu için tematik incelememiz daha çok eylemler, hayvanlar, besinler, nesnelere (eşyalar), zaman, kişi zamirlerinin çekimleri, mekânlar vb. ile ilgili sözcüklerden oluşmaktadır. Tematik incelemede sözlükte bulunan 1135 kelimenin içinde yer alan isim ve fiil çekimleri; fiil çekimlerinin şahıs çekimleri dâhil edilmemiştir. Bu 1135 kelimenin 141 tanesi isim/fiil çekimleri ve bu fiil çekimlerinin şahıs çekimlerinden oluşmaktadır. 1135 kelime içinden 607 sözcük şu kategoriler altında toplanmıştır:

Sayılar (55), akrabalık isimleri (11), insan vücudu (25), duyular (8), renkler (7), yer-yön adları (21), meslekler (6), zaman (33), hayvan (46), besinler (36), meyveler (11), sebze-bitki (8), eylem-hareket-his (98), nesnelere (129), evren, dünya (25), mekân (13), maden (11), sıfatlar, isimler (4), kişi zamirleri, kişi zamirlerinin çekimi (24).

Yapılan tematik incelemede, sözlükte “hayvan, meyve, sebze, tarım” alanında çok fazla sözcük olmadığı tespit edilmiştir. Bunun dışında “hayvan, meyve, sebze” sözcükleri çerçevesinde toplamda 65 sözcük bulunmuştur. Bunlar içinde en çok sözcük hayvan (46) başlığı altında bulunmaktadır. “Renkler, yer yön adları, mekân, maden, evren ve dünya” başlıkları altında da diğer başlıklar gibi yoğun sayıda sözcük mevcut değildir. Yine de bu başlıklar arasında en çok sözcüğü yön adlarında (21) görmek mümkündür. Zaman, sayılar ve sıfatlar-isimler başlıkları altında en çok sözcük ise sayılarda başlığında görülmektedir (55).

Kişi merkezli sözcüklerin içinde yer aldığı kategoriler: akrabalık isimleri, insan vücudu, hisler, meslekler, eylemler-hareket-his, zamirlerdir. Bunların arasında en çok sözcük “eylem-hareket-his” başlığındadır. 98 adet fiil tespit edilmiştir. Bu fiillerin sözlüğün asıl kısmında geçen şahıs çekimleri başlıkta yer almamaktadır. Sadece mastar eki (-mAk) almış sözcükler bu kategoriye dâhil edilmiştir.

Çalışmamızın en çok sözcük dahil ettiğimiz başlığı “nesnelere” başlığı olmuştur. Toplamda 129 sözcük vardır ve bu sözcüklerin çoğu yalın haldedir.

Son olarak belirtmek gerekir ki sözlük, Kırım Tatarca bilmeyen bir bireyin, öğrenmesi/bilmesi gereken temel sözcükleri içermektedir. Bu yönüyle sözlük bir *rehber sözlük* niteliğini taşımaktadır. Dolayısıyla bugünkü anlamda sözlükbilimi (leksikografi) kuralları çerçevesinde oluşturulmadığı görülür. Yani tekil bir sözlük değildir. Sözcüklerin yanında söz öbeklerinin, örnek cümlelerin dağınık bir şekilde verilmesi bu durumun en açık göstergesidir. Bununla beraber eser Kırım-Tatar Türkçesi için Kiril harfli ilk sözlük olması açısından önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Doerfer, G. (1995). Kırım Tatarcası. (Çev. M. Argunşah). *Türk Dünyası Araştırmaları*, (94), 177- 203.
- Kerim, A. İ. (2016). *Kırım Tatar tilinen bağılı leksikografik çalışmaları tarihçesi (1292-1916)*. Arial.
- Sevortyan E. V. (2008). Kırım Tatarcası (Çev. M. Musayev), *Gazi Türkiyat*, 1(2), 209-246.
- Özkan, N. (2017). *Türk dilinin yurtları*. Akçağ.
- Tanatar, S. M., Prendel, R. A., Berte-Delegard, A.L. (1902). *Kratkiy Russko-Tatarskiy Slovar (Kırım koye Nareçiyeye)*. (Red. İsmail Gaspıralı). (8.baskı). Odessa.
- Yüksel, Z. (2007). Türk lehçeleri grameri. A. B. Ercilasun (Ed), *Kırım Tatar Türkçesi içinde* (s. 811-882). Akçağ.
- <https://www.president.gov.ua/ru/news/prezident-pidpisav-zakon-pro-korinni-narodi-ukrayini-69677>, (erişim tarihi: 19.10.2021)
- <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ukrayna-da-kirim-tatar-turkleri-yerli-halk-statusune-kavustu/2291624>, (erişim tarihi: 19.10.2021)
- <https://www.qha.com.tr/kirim/ukrayna-da-Kırımtatar-dili-ve-edebiyati-gunu-icin-tarih-belli-oldu-468123> (erişim tarihi: 19.10.2021)